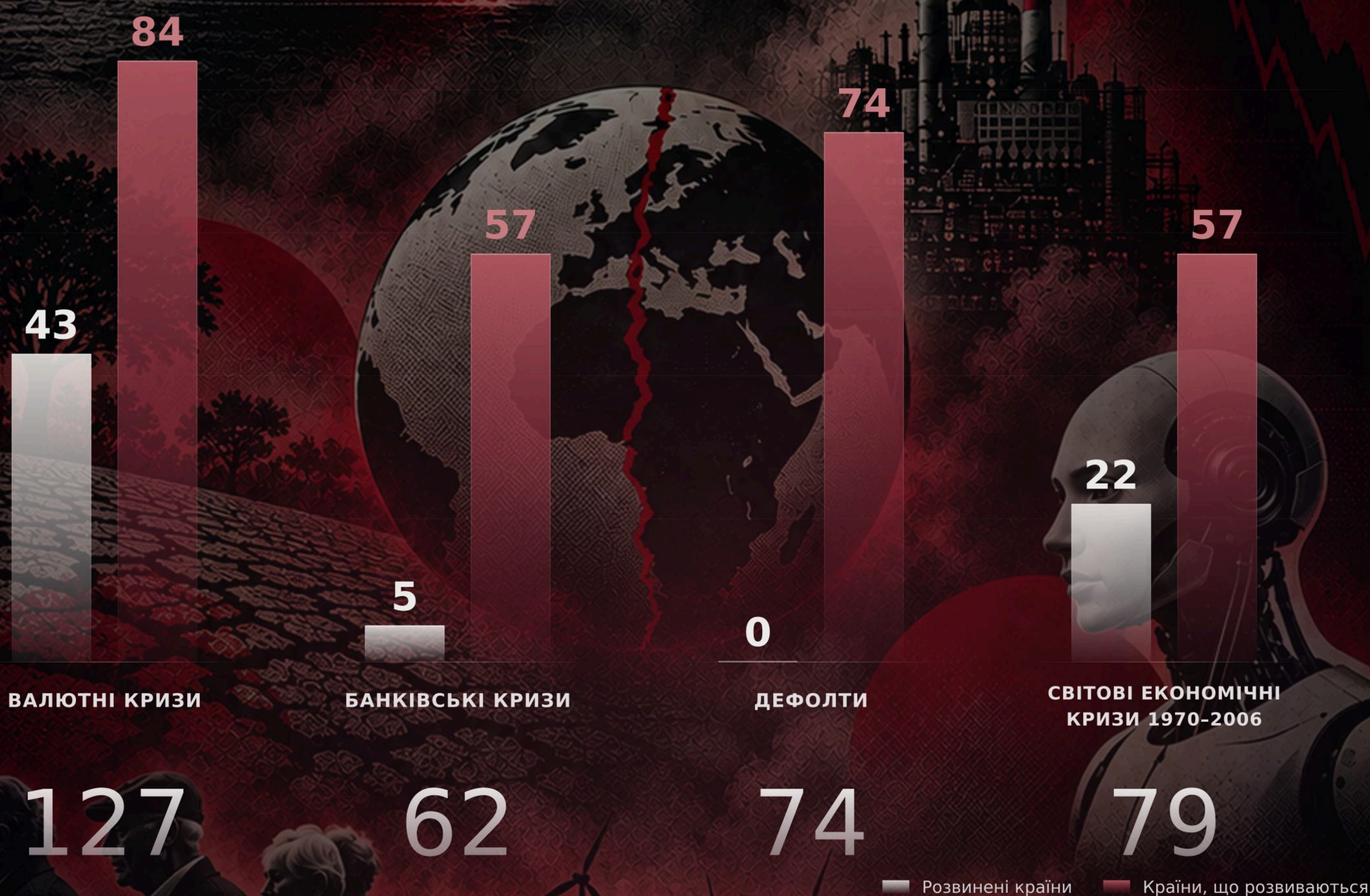

АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ КРАЇНИ: РІШЕННЯ ВІД АЕШ

Кризи в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, 1970–2006 рр.

Економічний mainstream десятиліттями давав рекомендації — і привів світ до кризи. Тепер він же пропонує з неї виходити, не змінюючи хибний підхід. Чому Австрійська школа має кращу діагностику та стратегію — і чому це досі ігнорується урядами?

Над дослідженням працювали:

Автор дослідження: Ярослав Романчук

Науковий редактор: Тетяна Стройко

Випусковий редактор: Наталія Слюсар

Дизайн: Яна Шевченко

У другій половині 2020-х років світова економіка, зокрема, Європа та Україна, перебувають у стані, який найбільш точно можна визначити як «криза».

Криза — сукупність обставин, станів, ресурсів, механізмів та інститутів, які накопичили таку кількість суперечностей, конфліктів і розбіжностей, що їх стало неможливо розв’язати чи нейтралізувати точковими, тимчасовими заходами стейкхолдерів у чинних правових та інституційних рамках без порушення балансу прав і зобов’язань.

Криза — це важка, небезпечна ситуація, яка вимагає рішень від тих, хто в ній опинився, коли учасники кризи за допомогою застосовуваних ними засобів не досягають поставлених цілей або коли якась частина учасників виступає проти застосовуваних засобів чи раніше прийнятих цілей.

Сьогодні ми живемо в ситуації взаємного перетину й переплетення великої кількості кризових явищ і ситуацій. Їхня природа і характер багато в чому є безпрецедентними, проте є кризи, які мали місце у світовій економіці протягом усього XX століття. Завдання вчених — встановити причини, основні джерела криз сучасного світу, щоб виробити адекватну антикризову стратегію на науковій основі. Нам потрібно визначити параметри, основні положення того самого наукового фундаменту. Тим часом mainstream-економісти продовжують пошук у межах стандартного Economics (неокласичне моделювання, кейнсіанство, різновиди інституціоналізму, поведінкова економіка, нейроекономіка, економетрика тощо).

Австрійська економічна школа з її праксеологією, унікальною методологією аналізу людської діяльності, теорією бізнес-циклів, теорією соціалізму та інтервенціонізму залишається поза фокусом уваги основних університетських і наукових центрів світу за інерцією культури скасування, яка діяла на неї протягом понад 80 років. Складається парадоксальна ситуація.

“ Економічний mainstream шукає виходи з кризи в теоретичних рамках і моделі держави загального інтервенціонізму, які й привели світову економіку та національні економіки понад 150 країн світу до стану цієї багаторівневої кризи. Це спроба ідентифікації засобів під політично задану, ідеологічно детерміновану відповідь, яку задають уряди та їхні консультанти.

Завдання справжніх, незаангажованих учених — провести об’єктивну діагностику кризових явищ, щоб сформулювати контури та параметри антикризової стратегії як для України, так і для країн, що розвиваються, і розвинених країн.

Аналіз і рекомендації АЕШ, зокрема з погляду праксеологічного аналізу, є цінним науковим внеском у розуміння природи криз сучасного світу та вироблення ефективної стратегії для їхньої нейтралізації й профілактики в майбутньому. Ми маємо підстави заявити, що синергія такої кількості кризових явищ і станів сьогодні значною мірою є наслідком застосування рекомендацій mainstream економічної науки протягом десятиліть. Вона втратила об’єктивність, методологічну та термінологічну строгість, була забруднена політичним та ідеологічним позитивізмом. Тому сьогодні потрібна якісна наукова дискусія не лише щодо макроекономічної політики, інститутів, взаємовідносин держави, бізнесу та суспільства, а й ревізія основ самої науки про людську діяльність загалом і економічної науки зокрема.

Важко знайти тривалий період в історії світу, у якому не було б війн і криз найрізноманітнішого масштабу, глибини та деструктивності¹. Їх кількість у XX та XXI століттях помітно збільшилася².

За версією енциклопедії Britannica існує п’ять найруйнівніших фінансових криз світу³:

- 1 кредитна криза 1772 року;
- 2 Велика депресія 1929–1939 рр.;
- 3 шок нафтових цін ОПЕК 1973 р.;
- 4 азійська криза 1997 року;
- 5 фінансова криза 2007–2008 рр..

Розширений список економічних криз представлено в роботі «Економічні кризи у 20-му столітті»⁴, та в аналітичній доповіді МВФ «Світова економіка у двадцятому столітті: видатні події та уроки для економічної політики»⁵. Типологію, численні факти економічних криз, динаміку макроекономічних показників до, під час і після фінансових криз у розвинених економіках і економіках країн, що розвиваються, представлено в роботі «Історії двадцятого століття для двадцять першого»⁶, яка була опублікована після фінансової кризи 2007–2008 рр.

У період 1970–2006 років у 79 розвинених країнах світу та країнах, що розвиваються, мали місце 127 валютних криз, 62 банківські кризи та 74 випадки дефолтів.

¹Одним з прикладів описаних криз в сучасному світі (це стосується першої половини XX століття) є книга Рене Генона «Криза сучасного світу». The Crisis Of The Modern World. Rene Guenon. 1942 <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.78726/page/n1/mode/2up>
²List of economic crises. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_economic_crises
³5 of the World's Most Devastating Financial Crises. <https://www.britannica.com/story/5-of-the-worlds-most-devastating-financial-crises>

⁴Economic Crises in the 20th century: Brief Review and Comparison. Tsiflikidou, Ioanna-Maria and Theodore Metaxas. MPRA Paper No. 122466. University of Thessaly, Department of Economics Greece. 2023 <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/122466/>

⁵Chapter V. The World Economy in the twentieth century: striking developments and policy lessons. International Monetary Fund. Research Dept. April 2000. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557759368/ch005.xml>

⁶Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011 <https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf>

Це дані двох mainstream-економістів П'єра-Олів'є Гурінша (Pierre-Olivier Gourinchas), який був головою досліджень МВФ і професором університету Берклі, та Моріса Обстфельда (Maurice Obstfeld), який був головним економістом МВФ у 2015–2018 рр.

КРИЗИ В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ І КРАЇНАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ, 1970–2006 РР.

УСЬОГО	Валютні кризи 127	Банківські кризи 62	Дефолти 74	Кількість країн 79
--------	----------------------	------------------------	---------------	-----------------------

Джерело Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011 <https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf>

ВАЛЮТНІ КРИЗИ, 1973–2010 РР.

Країна	Рік	Країна	Рік
Розвинені країни		Країни, що розвиваються	
Австралія	1976, 1983, 1985	Аргентина	1975, 1981, 1987, 2002
Бельгія	1982	Білорусь	1996, 2000, 2009
Канада	1981, 1986	Бразилія	1976, 1983, 1987, 1992, 1999, 2008
Данія	1976, 1992, 1993	Болгарія	1990, 1996
Фінляндія	1986, 1991, 1993	Кот Д'Івуар	1994
Франція	1992	Чилі	1975, 1982
Греція	1983, 1985	Китай	1984, 1994
Ісландія	1975, 1978, 1981, 1984, 2008	Колумбія	1985, 1997
Ірландія	1976, 1986, 1992	Домінікана	1985, 1990, 2003
Італія	1976, 1992, 1995	Еквадор	1982, 1995
Японія	1979	Єгипет	1979, 1989, 2003
Нова Зеландія	1975, 1978, 1980, 1984, 1988	Сальвадор	1986, 1990
Норвегія	1986	Грузія	1998
Португалія	1976, 1978, 1983	Індія	1991
Іспанія	1976, 1982, 1992, 1995	Індонезія	1978, 1983, 1997
Швеція	1992	Ірак	2003
Швейцарія	1977	Ізраїль	1977, 1983
Великобританія	1976, 1992	Ямайка	1978, 1983, 1991
Всього:	44, з яких 43 в період 1973 - 2006 рр.	Йорданія	1988
Країни, що розвиваються		Казахстан	1999
Південна Корея	1980, 1997, 2008	Ліван	1983, 1990
Македонія	1997	Малайзія	1997
Мексика	1976, 1982, 1994	Нігерія	1986, 1992, 1999
Пакистан	1982, 2008	Перу	1976, 1982, 1987
Філіппіни	1983, 1997	Польща	1978, 1986, 1992
Румунія	1990, 1997	Росія	1998
Сербія	2000	Півд. Африка	1984, 2001, 2008
Шри-Ланка	1977	Таїланд	1997
Туреччина	1978, 1988, 1994, 1999, 2008	Україна	1998, 2008
Уругвай	1982, 1989, 2002	Венесуела	1984, 1994, 2002
Всього по країнах, що розвиваються:		91, з яких 84 в період 1983 - 2006 рр.	

Джерело Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011 <https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf>

СИСТЕМНІ БАНКІВСЬКІ КРИЗИ, 1973–2010 РР.

Країна	Рік	Країна	Рік
Розвинені країни		Країни, що розвиваються	
Австрія	2008	Аргентина	1980, 1989, 1995, 2001
Бельгія	2008	Боснія	1992
Данія	2008	Бразилія	1990, 1994
Фінляндія	1991	Болгарія	1996
Франція	2008	Кот-д'Івуар	1988
Німеччина	2008	Чилі	1976, 1981
Греція	2008	Колумбія	1982, 1998
Ісландія	2008	Хорватія	1998
Ірландія	2008	Домініканська Республіка	2003
Японія	1997	Еквадор	1982, 1996, 1998
Нідерланди	2008	Єгипет	1982, 1996, 1998
Норвегія	1991	Сальвадор	1989
Португалія	2008	Естонія	1992
Іспанія	1977, 2008	Грузія	1991
Швеція	1991, 2008	Угорщина	1991
Швейцарія	2008	Індонезія	1997
Велика Британія	2007	Ізраїль	1977
США	2007	Ямайка	1996
Всього	20 випадків, з яких 5 в період 1973 - 2006 рр.	Казахстан	2008
Країни, що розвиваються		Південна Корея	1997
Кувейт	1982	Латвія	1995, 2008
Литва	1995	Македонія	1993
Малайзія	1997	Мексика	1981, 1994
Марокко	1980	Нігерія	1991
Панама	1988	Перу	1983
Філіппіни	1983, 1997	Польща	1992
Румунія	1990	Росія	1998, 2008
Словаччина	1998	Словенія	1992, 2008
Шрі-Ланка	1989	Таїланд	1983, 1997
Туреччина	1982, 2000	Україна	1998, 2008
Уругвай	1981, 2002	Венесуела	1994
Всього по країнам, які розвиваються:			62 з яких 57 в період 1973 - 2006 рр.

Джерело Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011 <https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf>

ДЕФОЛТИ В КРАЇНАХ СВІТУ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ, 1973–2010 РР.

Країна	Рік	Країна	Рік
Аргентина	1982, 1989, 2001	Бразилія	1983, 1986, 1990, 2002
Болгарія	1990	Кот-д'Івуар	1983, 2000
Чилі	1974, 1983	Хорватія	1993
Домініканська Республіка	1975, 1982, 2005	Єгипет	1984
Сальвадор	1981	Індія	1973
Індонезія	1997, 1998, 2002,	Ірак	1990
Ямайка	1978, 2010	Йорданія	1989
Кувейт	1990	Мексика	1982
Марокко	1983	Єгипет	2008
Нігерія	1982, 2001, 2004	Пакистан	1981, 1999
Панама	1983, 1987, 1988	Перу	1976, 1978, 1980, 1984, 1985
Філіппіни	1983	Польща	1981
Румунія	1981, 1986	Росія	1991, 1998,
Сербія	1983, 1992	Південна Африка	1985, 1989, 1993
Шрі-Ланка	1979, 1981, 1996	Туніс	1979
Туреччина	1978, 1982, 2001,	Україна	1998, 2000,
Уругвай	1983, 1987, 1990, 2003	Венесуела	1982, 1990, 1995, 1998, 2005
Всього по країнам, які розвиваються:			76 випадків, з яких 74 в період 1973 - 2006 рр.

Джерело Stories of the Twentieth Century for the Twenty-First. Pierre-Olivier Gourinchas and Maurice Obstfeld. University of California at Berkeley, National Bureau of Economic Research, Centre for Economic Policy Research. July 2011 <https://eml.berkeley.edu/~obstfeld/stories.pdf>

Це лише частина макроекономічних, фінансових, валютних і банківських криз, які назвали ці автори. Насправді їхній список набагато довший. Сьогодні найрізноманітніші кризи роздирають світову економіку. Багато з них виходять далеко за рамки економіки та є кризами, які можна назвати праксеологічними, оскільки вони є наслідками дій людей. Криза системи безпеки, криза демократії, криза довіри, демографічна криза, криза ринку праці, продовольча криза, енергетична криза, криза системи державного управління, криза системи забезпечення прав власності, криза системи регулювання міжнародної торгівлі, криза ринку праці, міграційна криза, криза ідентичності, криза сім'ї, криза системи освіти та охорони здоров'я, криза відчуження, найрізноманітніші види криз довілля — починаючи від криз, спричинених екстремальними природними явищами й закінчуючи кліматичною кризою.

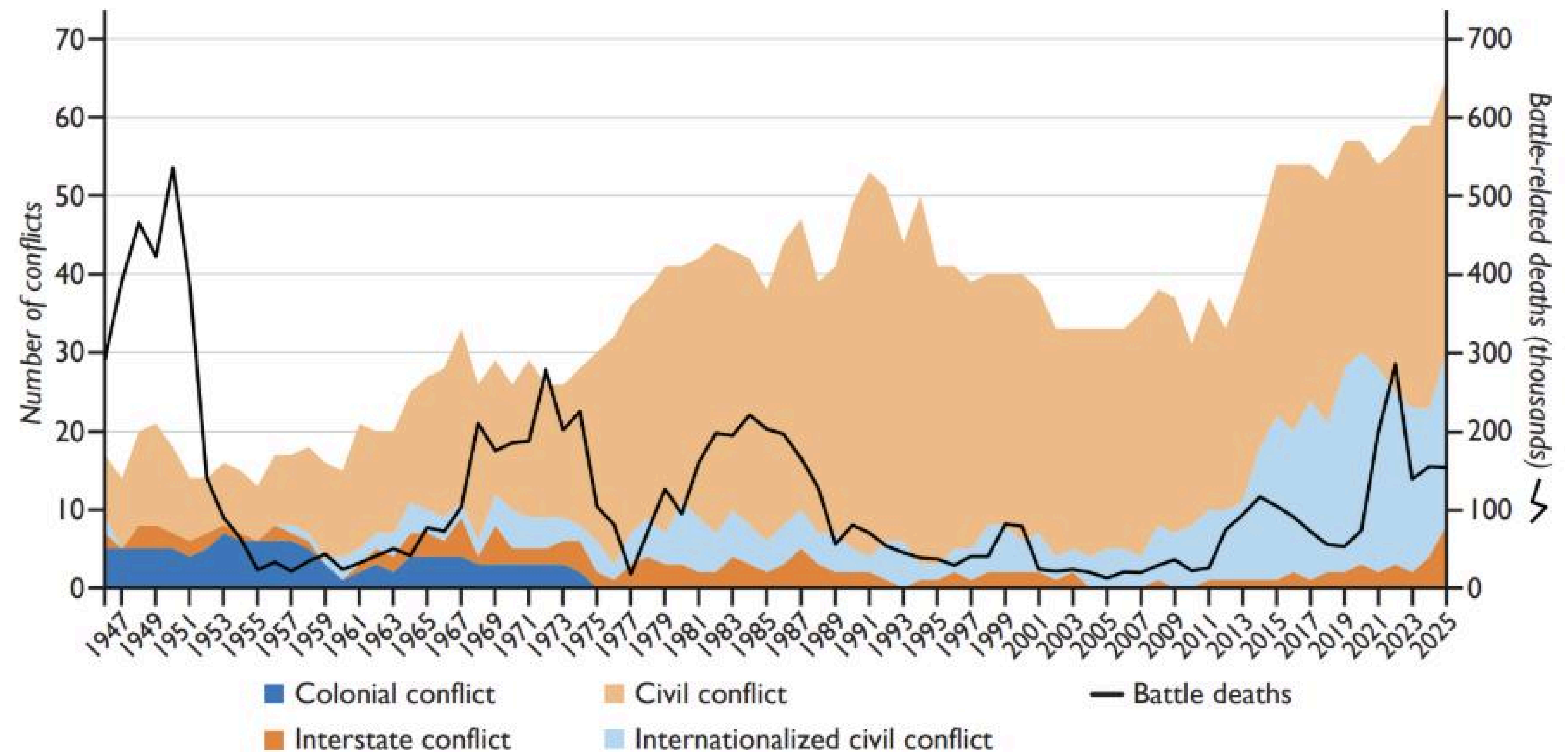
Рідко можна знайти країну на карті світу, яка б не переживала тією чи іншою мірою боргову кризу, фіскальну кризу, інфляційну кризу, кризу доступу до фінансів, кризу торговельного та платіжного балансу, кризу вартості життя, кризу доступності житла та благ, кризу на ринку житла та нерухомості, кризу кібербезпеки, корупційну кризу, структурну кризу, пов'язану з характером минулих інвестиційних рішень, кризу міжкультурних і міжрелігійних відносин, кризу системи науки і школи, а також кризу стагнації продуктивності праці та конкурентоспроможності.

Слово «криза» стало так часто використовуватися в політичному, економічному та суспільному дискурсі, що втратило значну частину свого смислового й емоційного навантаження. Учені, аналітики, полісімейкери, інфлюенсери, депутати, міністри, політичні та громадянські активісти стали частиною запеклого ідеологічного й інформаційного протистояння, яке відбувається не стільки через традиційні ЗМІ, скільки через соціальні мережі, YouTube-канали, мережу X, TikTok, Instagram чи Truth Social. Слово «криза» разом зі словом «соціальний» стали вербальними пастками, які як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються, розставили теоретики та ідеологи моделі Держави загального інтервенціонізму. Вона також отримала милозвучну назву — модель держави загального добробуту (welfare state).

Активізація процесів одержавлення найрізноманітніших сфер людської діяльності була зумовлена необхідністю нейтралізації наявних і профілактики майбутніх криз. Прихильники такого підходу виходили з валідності теорії провалів ринку, тобто дефективності капіталізму (вільного ринку). Суть основної гіпотези теоретиків зводилася до такого: встановлення державного контролю над грошима, алокацією капіталу в окремих секторах, запровадження механізму перерозподілу капіталу/доходів через Державу дозволить уникати економічних криз, забезпечить стійке зростання і розвиток. Емпіричні дані XX і першої чверті XXI століття переконливо доводять помилковість цієї теорії, лженауковість теорії провалів ринку. Експансія держави за межі свого первісного функціоналу в моделі вільного ринку (захист життя і

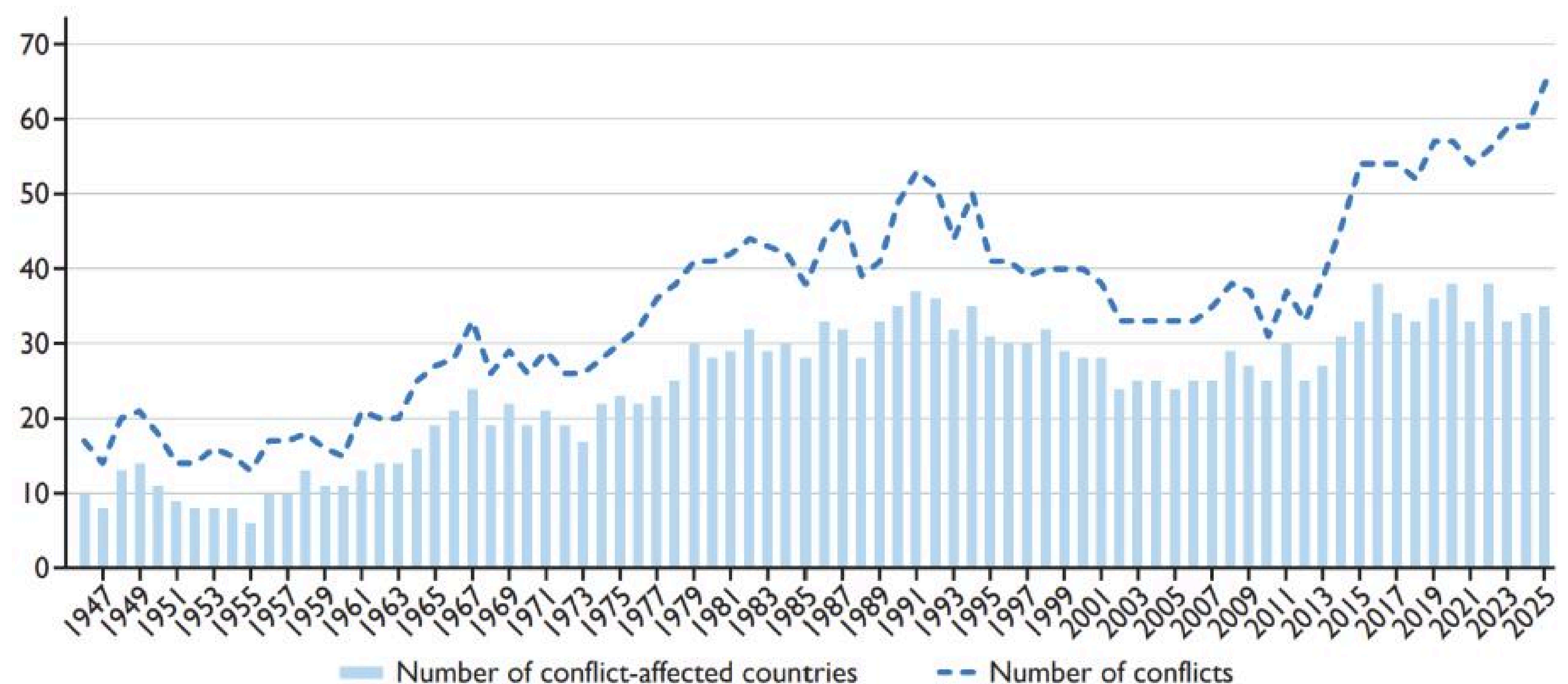
власності громадян) стала причиною не лише значно більшої кількості та асортименту економічних криз, а й не забезпечила миру, нейтралізації воєнних конфліктів і загроз. Згідно з базою даних про збройні конфлікти авторитетного Центру вивчення громадянських війн Міжнародного інституту дослідження миру, у 2025 р. кількість внутрішньодержавних воєнних конфліктів збільшилася до 65. Вони зачепили 35 країн. Кількість міждержавних конфліктів подвоїлася — до восьми. 13 із воєнних конфліктів досягли порогу, коли їх можна назвати війнами. Кожен такий конфлікт, а особливо війна, безумовно породжує цілий ланцюг криз.

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ

Джерело: Conflict trends: A global overview, 1946–2025.
Siri Aas Rustad. Peace Research Institute Oslo (PRIO).
July 2026 <https://www.prio.org/publications/14802>

КІЛЬКІСТЬ КОНФЛІКТІВ І КРАЇН, ОХОПЛЕНИХ КОНФЛІКТАМИ, 1946–2025 РР.

Навіть МВФ, не кажучи вже про численні мозкові центри США та Європи, визнав очевидний факт одержавлення світової економіки. Найшвидше одержавлення й збільшення неринкового сектора відбувалися в Європі. Тут частка державних видатків у ВВП збільшилася більш ніж учетверо, перевищивши показник 40% ВВП наприкінці ХХ століття. У країнах з перехідною економікою рівень державних видатків і ступінь одержавлення людської діяльності були незрівнянно більші, ніж у країнах із високим доходом.

Тут частка державних видатків, як частки ВВП, зросла більш ніж у чотири рази, перевищивши показник 40% ВВП наприкінці ХХ століття. Протягом першої чверті ХХІ століття процес державізації не тільки не стабілізувався, а й посилювався, про що свідчать не лише стандартні макроекономічні показники (частка загальних державних видатків у ВВП, частка податкових надходжень у ВВП, обсяг державних ресурсів та активів, частка зайнятості в державному секторі у загальній зайнятості, частка держави у споживанні та інвестиціях), а й такі інструменти, як День звільнення від податків (Tax freedom day⁷), День свободи приватного сектору (Dzień Wolności Sektora Prywatnego⁸) або День звільнення від держави⁹.

Останній показник враховує не лише обсяг податків, а й регуляторне навантаження, витрати, пов'язані зі збором податків, транзакційні витрати та інфляційний податок. У країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою рівень державних витрат, ступінь одержавлення людської діяльності незрівнянно вищі, ніж у сучасних країнах з високим рівнем доходів на початку ХХ століття.

⁷Tax Freedom Day 2026. Adam Smith Institute. June 2026/ <https://www.adamsmith.org/taxfreedomday>

⁸Dzień Wolności Sektora Prywatnego. Instytut Misesa. August 2026 <https://dzienwolnosci.pl/raport>

⁹Канадські та британські податкові граблі. День звільнення Громадянина від Держави в Україні у 2026 р. — на Halloween <https://censor.net/ru/blogs/4009632/kanadskie-i-britanskie-nalogovye-grabli-den-osvobozhdeniya-grajdanina-ot-gosudarstva-v-ukraine-v-2026g>

Навіть МВФ визнає, що експансія державного сектора у XX столітті відбувалася тому, що Держава брала на себе дедалі нові й нові функції та розширювала перелік завдань.

«Серед них особливе місце посідають різні компоненти соціального страхування, включно з перерозподілом доходів. Крім того, відбулося значне розширення державного забезпечення (особливо вищої) освіти. На відміну від стійкої тенденції до зростання державних видатків і оподаткування, динаміка державного регулювання мала неоднозначний характер. З одного боку, спостерігалось поступове чисте зростання внутрішнього регулювання, що стосувалося переважно ринків праці, а також захисту прав споживачів і охорони довкілля. Однак у другій половині XX століття відбулася значна лібералізація у сфері міжнародної торгівлі (у межах Генеральної угоди з тарифів і торгівлі), а також на внутрішніх і міжнародних ринках капіталу. Це було свідченням відходу від украй протекціоністської політики, яку проводили в міжвоєнний період. Нарешті, у XX столітті також зародилася політика регулювання попиту; хоча вона не завжди призводить до збільшення середнього рівня державного втручання, вона, безумовно, є значною участю держави в управлінні економікою.»¹⁰

¹⁰World Economic Outlook, May 2000. Asset Prices and the Business Cycle. IMF. April 2000 <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557759368/9781557759368.xml>

У XXI столітті як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, тенденція до одержавлення людської діяльності прискорилося й розширилася. Ця теза підтверджується доповіддю Світового банку «Бізнес держави»¹¹ на основі аналізу 76 тисяч компаній із 91 країни. Виторг цих компаній становить близько 17% ВВП.

¹¹The Business of the State. World Bank. November 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/business-of-the-state>

«Вплив держави в країнах, що розвиваються, виявився набагато значнішим, ніж вважалося раніше. Майже 70% підприємств, у яких частка державної власності становить не менш як 10%, працюють на конкурентних ринках»¹², — заявив віцепрезидент Світового банку Пабло Сааведра (Pablo Saavedra).

¹²New Report Reveals Large Presence of State-Owned Businesses in Competitive Sectors in Developing Countries. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/11/28/new-report-reveals-large-presence-of-state-owned-businesses-in-competitive-sectors-in-developing-countries>

Великими гравцями на світовому фінансовому ринку є суверенні фонди багатства (sovereign wealth funds, SWFs). Якщо у 2000 р. вони управляли активами на \$1 трлн доларів, то в середині 2022 р. у них було вже \$11 трлн, а в державних пенсійних фондах — \$23 трлн. За даними іспанського університету IE, ресурси суверенних фондів у 2026 р. перевищили \$15,1 трлн у 109 суверенних фондах багатства¹³.

¹³Sovereign Wealth Funds 2026. AI and Strategic Autonomy in a Fragmented Global Order. Editor Javier Capapé Aguilar, Director, Sovereign Wealth Research, Center for the Governance of Change, IE University. <https://static.ie.edu/CGC/SOVEREIGN%20WEALTH%20FUNDS%20REPORT%202026%20IE%20UNIVERSITY%20ICEX%20INVEST%20IN%20SPAIN.pdf>

За даними Thinking Ahead Institute, обсяг ресурсів під управлінням Топ-300 пенсійних фондів на початок осені 2026 р. становив \$27,7 трлн. «Частка 151 суверенного та державного пенсійного фонду з 300 найбільших становить 71,1% від загального обсягу активів»¹⁴, або \$19,7 трлн.

¹⁴Global Top 300 Pension Funds. A Thinking Ahead Institute and Pensions & Investments study | September 2026 https://www.thinkingaheadinstitute.org/content/uploads/2026/09/PI-300-2026_summary.pdf

Ці інституційні гравці, які безпосередньо пов'язані з державним інтервенціонізмом на фінансових ринках, відіграють дедалі більшу роль у комерційному секторі. «За останнє десятиліття кількість приватних компаній і бізнесів держави (BOS), у яких частка участі суверенних фондів багатства (СФБ) становить 50%, збільшилася. У період з 2010 до 2020 року кількість таких компаній зросла більш ніж у дев'ятеро — з 1000 до понад 10 000. Якщо використати поріг володіння в 10%, то у 2020 році виявляється ще 50 000 дочірніх компаній»¹⁵. За оцінкою Світового банку та Інституту Мілкена (Milken Institute), центральні банки управляють резервами на суму понад \$11 трлн¹⁶.

¹⁵The Business of the State. World Bank. November 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/business-of-the-state>

¹⁶The World Bank – Milken Institute Public Financial Asset Management Program at Bayes Business School <https://wbmilkenpfam.org/>

У роботі Світового банку «Виведення державних активів із тіні. Оптимізація інфраструктурних послуг, розкриття потенціалу доходів» прямо сказано, що «у більшості урядів і досі є, у кращому разі, обмежена інформація, яка дає змогу оцінити вартість їхніх нефінансових активів — чи то з погляду бухгалтерського обліку, чи то управління фізичними активами. Багато урядів просто не знають, якими активами вони володіють — включно з їхнім місцезнаходженням, вартістю, станом і потенціалом». За оцінкою МВФ, викладеною в IMF Investment and Capital Stock Dataset (2022), сукупна вартість державних активів у 38 країнах світу орієнтовно становила \$103 трлн, або 216% ВВП. При цьому сукупні зобов'язання урядів становили \$93 трлн, з яких обсяг державного боргу — \$44 трлн¹⁷.

¹⁷A Global Picture of Public Wealth. Jason Harris, Abdelhak Senhadji. June 2019 <https://www.imf.org/en/blogs/articles/2019/06/18/blog-a-global-picture-of-public-wealth>

Усі ці дані разом із даними щодо обсягу державних видатків переконливо доводять, що до другої половини 2020-х головним економічним суб'єктом, головним власником ресурсів і активів, найбільшим управителем активів стала Держава. Водночас за своїм статусом вона є монопольним ініціатором насильства за законом, регулятором, контролером, законодавцем, суддею і кредитором останньої надії. Створений Державою конфлікт інтересів став причиною викривлення структури капіталу, розширення неринкового сектора, впровадження дискримінаційних практик на ринку найрізноманітніших товарів і послуг. Такий стан є найбільшою, головною відмінністю стану світової економіки, розвинених країн і країн, що розвиваються, на початку XX століття й у 2020-х. Отже, усі ті кризові явища, які ми спостерігаємо сьогодні, безпосередньо пов'язані з місцем, роллю та функціоналом Держави в економіці. Саме це місце теоретично обґрунтували вчені й експерти численних різновидів теорії Держави загального інтервенціонізму.

У п'ятому розділі доповіді про світовий розвиток у 2000 р. «Світова економіка у XX столітті: найяскравіші події та уроки для економічної політики» МВФ зазначає:

Л «Дійсно, мабуть, найважливіший урок економічної історії XX століття — це провал централізованого планування. Хоча в ретроспективі це спостереження здається майже очевидним, слід пам'ятати, що протягом третьої чверті століття майже половина населення світу проживала в країнах із централізовано планованою економікою, а в 1960-ті роки капіталістичні ринкові економіки зазнавали серйозних політичних нападів з боку лівих радикалів та багатьох інтелектуалів. «Привабливість планової та директивної економічної системи» (Хайєк), особливо серед інтелектуалів того часу, ґрунтувалася не лише на різних недоліках реальних альтернатив, а й на надмірному оптимізмі щодо здатності урядів передбачати майбутнє, розуміти сьогодення та покращувати результати, що визначаються ринком, а також на утопічній вірі в те, що людську природу можна «удосконалити». Централізоване планування, зрештою, зазнало невдачі з економічної точки зору через свою відмову (і нездатність) використовувати потенціал добре функціонуючих і конкурентних ринків для отримання цінної інформації, необхідної для розподілу ресурсів, а також через те, що конкуренція між децентралізованими одиницями прийняття рішень чинить постійний тиск на виробників, спонукаючи їх підвищувати ефективність та впроваджувати інновації. Переваги децентралізованої обробки інформації та прийняття рішень під час розподілу ресурсів ставали дедалі значущішими у міру прискорення технічного прогресу, що вимагав від компаній дедалі оперативнішої реакції для збереження конкурентоспроможності. Це також зробило економіки набагато стійкішими до великих зовнішніх потрясінь, таких як значні зміни цін на сировину та обмінних курсів, наділивши їх чудовою гнучкістю, що дозволяє адаптуватися до мінливих обставин»¹⁸ 7

На жаль, ані академічний та науковий мейнстрим, ані політичні діячі, ані державні службовці не засвоїли цього цінного уроку, який був сформульований представниками АЕШ ще на початку XX століття і, по суті, підтверджений МВФ наприкінці того ж століття. Мало того, сам МВФ, Світовий банк, ВЕФ, ОЕСР, ООН, державні агентства розвитку, провідні міжнародні консалтингові організації, мейнстримні науково-дослідні організації та університети після розпаду радянського тоталітарного Держплану пропонували країнам розвиненим і тим, що розвиваються, найрізноманітніші державоцентричні моделі розвитку. Вони виходили з того, що одержавлення економіки в демократичній країні з формально легальною приватною власністю не призведе до таких негативних наслідків, як у тоталітарній або авторитарній країні, де приватна власність формально заборонена. Життя показало хибність такого твердження.

Сьогодні ми стоїмо перед серйозним науковим, інтелектуальним, теоретичним і практичним викликом. Або вчені у сфері економічної науки, політекономії продовжуватимуть шукати рішення для дедалі більшої кількості конфліктів у рамках теорії та практики держави загального інтервенціонізму, як це було протягом останніх 40–50 років, або ж ми створимо сучасну теорію та практику транзиту — транзитологію — з урахуванням наукової спадщини Австрійської економічної школи з її унікальною методологією, підходами до аналізу людської діяльності з точки зору праксеології, а також з урахуванням теорії та практики провалів держави. Закріпити поле економічної науки в жорстких рамках відірваного від реального життя підручника «Economics», його авторів та стейкхолдерів було б великою помилкою як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються.

Всупереч очевидним провалам в економічній політиці, явні недоліки в економічній теорії розвитку загалом і в моделі welfare state зокрема, провідні академічні та науково-дослідні центри продовжують шукати рішення через державу загального інтервенціонізму. У березневому номері 2024 р. журналу «Finance and Development»¹⁹ від МВФ ціла низка відомих вчених, зокрема лауреатів Нобелівської премії, запропонували свої розв'язання економічних проблем. Ми детально проаналізували їхні пропозиції у статті «Чотири термінатори, які вбивають Економіку»²⁰. У вересні 2026 р. у тому ж журналі група економістів Гарварду запропонувала, по суті, революцію в економіці розвитку, радикально змістивши фокус уваги, але залишивши незмінними місце та роль держави в економіці.

¹⁹<https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0061/001/022.0061.issue-001-en.xml>

²⁰<https://www.ilibertyinstitute.org/articles/four-terminators-to-kill-economics>

НЕАДЕКВАТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ГАРВАРДСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕЙНСТРИМУ

Теоретики моделі держави загального інтервенціонізму Гордон Хенсон (Gordon Hanson), професор Школи управління ім. Джона Ф. Кеннеді Гарвардського університету, Дені Родрік (Dani Rodrik), професор того ж закладу, та Рохан Санду (Rohan Sandhu), один із засновників та директор ініціативи Reimagining the Economy з тієї ж Гарвардської школи ім. Кеннеді, у журналі МВФ «Finance and Development» (вересень 2026 року) опублікували статтю «Rethinking Development. Майбутнє економічного розвитку буде відрізнятися від його минулого»²¹. До цього, на початку 2026 року, вони виступили з аналогічною пропозицією: «Глобальна економічна трансформація матиме локальний характер»²².

У травні 2024 р. Д. Родрік і Рохан Санду від імені Гарвардської школи ім. Кеннеді та Центру соціальної політики імені Малкольма Вінера опублікували наукову статтю «Розвиток сфери послуг. Підвищення продуктивності трудомістких послуг у країнах, що розвиваються»²³.

Отже, перед нами не просто ситуативні роздуми професорів, які десятиліттями були прихильниками стандартної політики розвитку, а спроба сформулювати радикально нову теорію розвитку для країн із низьким та середнім рівнем доходу в сучасному світі, що характеризується нагромадженням криз, технологічних та інституційних зрушень.

«Майбутнє країн, що розвиваються, — за сферою послуг. Підвищення продуктивності праці, зокрема в трудомістких секторах сфери послуг, має стати одним із ключових пріоритетів з погляду як економічного зростання, так і справедливості. Акцент на моделі, орієнтованій на сферу послуг, може здатися дивним у світлі феноменального успіху, якого досягли такі країни, як Південна Корея, Тайвань і Китай, завдяки стратегії експортно-орієнтованої індустріалізації. Дійсно, історично індустріалізація була основною рушійною силою сучасного економічного зростання. «Промислова революція» у Великій Британії, що отримала таку влучну назву, сама по собі була результатом застосування нових технологій у таких галузях виробництва, як бавовняне текстильне виробництво. Практично всі наступні та стійкі приклади економічного розвитку, спрямованого на наздоганяння, — від Сполучених Штатів до Японії — були результатом індустріалізації. Традиційний рецепт для країн з низьким рівнем доходу, таких як країни Африки на південь від Сахари, полягає в тому, щоб повторити цей досвід, усуваючи перешкоди на шляху швидкої індустріалізації (або активно сприяючи їй), щоб їхні підприємства могли інтегруватися в глобальні виробничі ланцюги. Сьогодні навіть країни з розвиненою економікою проводять промислову та іншу політику, спрямовану на пожвавлення своїх виробничих секторів, ослаблених десятиліттями конкуренції з Китаєм»²⁴

Звертаючи увагу на стан сучасної світової економіки, характер економічної політики розвинених країн та природу сучасних технологій, автори формують такий висновок:

«Майбутнє країн, що розвиваються, лежить у сфері послуг, у тому сенсі, що саме там будуть створюватися робочі місця. Ці робочі місця мають бути продуктивними — як з міркувань економічного зростання, так і з міркувань справедливості. Економічне зростання вимагає, щоб ми перевели людей з менш продуктивних видів діяльності на більш продуктивні. Якщо послуги є основним джерелом нових робочих місць, вони мають бути продуктивнішими, ніж решта економіки, щоб сукупні доходи зросли. А що стосується рівності, єдиний стійкий спосіб підняти людей, які перебувають у нижній частині розподілу доходів, — це забезпечити їх більш високооплачуваними робочими місцями. Ці робочі місця мають бути у сфері послуг, подобається нам це чи ні»

Перед нами формулювання чергової теорії зростання та розвитку в рамках моделі держави загального інтервенціонізму. Гарвардські професори вважають, що вона є адекватною теоретичною пропозицією для протидії кризам сучасного світу. На їхню думку, вона має лежати в основі національних антикризових стратегій. Після моделі екзогенного економічного зростання Солоу-Свона, після моделі ендегенного економічного зростання Ромера, Удзави/Лукаса професори Гарварду Хенсон, Родрік, Санду пропонують модель з акцентом на неторговельні, низькотехнологічні послуги, що не вимагають ані розвитку промисловості, ані інвестицій у вищу освіту.

²¹<https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2026/09/hanson.pdf>

²²The Global Economic Transformation Will Be Local. Jan 6, 2026. Gordon Hanson, Dani Rodrik, and Rohan Sandhu. Project Syndicate <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-economic-transformation-must-be-locally-led-by-gordon-hanson-et-al-2026-01>

²³Servicing Development. Productive Upgrading of Labor-Absorbing Services in Developing Countries. Dani Rodrik and Rohan Sandhu. Harvard University. May 2024. https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/2024-05/Servicing%20Development_May%202024_0.pdf

²⁴Servicing Development. Productive Upgrading of Labor-Absorbing Services in Developing Countries. Dani Rodrik and Rohan Sandhu. Harvard University. May 2024. https://www.hks.harvard.edu/sites/default/files/2024-05/Servicing%20Development_May%202024_0.pdf

Понад 70 років багаті країни Заходу, спираючись на розробки престижних університетів США, Великої Британії, Італії та Франції, вказували бідним країнам, що робити з їхніми економіками, аби забезпечити швидке та довгострокове економічне зростання й розвиток. Понад 70 років понад 150 країн, що розвиваються, сліпо дотримувалися порад професорсько-викладацького складу Гарварду, Кембриджу, MIT, Берклі, Єля, Оксфорду чи Принстону. Випускники цих та ще Топ-50 економічних університетів світу десятиліттями формували кадровий склад МВФ, Світового банку, ВЕФ, інших міжнародних економічних організацій. Вони складали кістяк консалтингового бізнесу, агентств розвитку та технократів національних урядів.

Постулати «development economics» набули статусу мало не Євангелія від багатого Заходу для бідного світу. Після понад 70 років розвитку, на основі багатой емпіричної бази, частоти та інтенсивності криз у більшості країн, що розвиваються, ми можемо зробити висновок про те, що пропонувати складну в управлінні модель welfare state для країн, які не мали управлінської спроможності (capacity), дефекти інститутів демократії та слабкі правові інститути захисту власності, було нічим іншим, як цинічною, псевдонауковою теоретичною пасткою. У неї були втиснуті управлінські, політичні та економічні еліти країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Теоретики та жерці «економіки розвитку» закликали, підштовхували, спонукали їх формувати економічну політику на основі таких 10 положень:

- 1 прискорення економічного зростання — через розширення ресурсів, активів та ролі держави в економіці;
- 2 забезпечення диверсифікації економіки — через державні програми, її інструменти та ресурси;
- 3 ліквідація бідності — через державу;
- 4 забезпечення сталого розвитку регіонів — через залучення держави;
- 5 забезпечення зростання експорту – через державу;
- 6 поліпшення якості управління ризиками для споживачів – через державу;
- 7 підготовка якісного людського капіталу для ринку праці – через ставку на державу;
- 8 забезпечення інноваційного розвитку – через державу в центрі науки, досліджень і технологій;
- 9 забезпечення чистої природи, свіжого повітря та екологічної відповідальності – через розширення повноважень держави, надання їй права бути інспектором, лісником, кліматологом, фахівцем з риб, боліт та океанів;
- 10 підтримка розвитку молоді, культури, меншин, активних соціальних груп – через державу.

Саме тотальне одержавлення економіки стало причиною концентрації та синхронізації криз у всьому світі, зокрема в країнах, що розвиваються. Development Economics, як теоретична база, була й залишається платформою для одержавлення економіки, бізнесу та суспільства. Перед нами понад 70 років переконливого підтвердження на практиці тези «дорога до пекла була вимощена благими намірами».

Публікації Хенсона, Родріка, Санду є, хай і запізним, але визнанням того провалу держави як ключового агента у всіх запропонованих за останні понад 70 років моделях розвитку. Нарешті, це визнають ті організації, інститути, теоретики та інтелектуали, які десятиліттями відстоювали Велику державу. Поки вони не відмовляються від своїх догм і рекомендацій, не переписують стандартний підручник з економіки. Проте унікальна історична синхронізація кризових явищ на тлі технологічних дизрупцій та очевидної кризи держави вимагає нових теоретичних рішень. Перед нами відкривається вікно можливостей для включення в наукову, політекономічну дискусію на тему «Як будувати розвиток інакше», тим більше що самі жерці та хранителі старої моделі самі про це заговорили.

На думку Хенсона/Родріка/Санду, *«світова економіка вступає в новий етап, на якому питання національної безпеки та геополітичні цілі займають набагато важливіше місце в порядку денному урядів. Навіть якщо не брати до уваги ослаблення багатостороннього співробітництва та зростання торговельного протекціонізму в розвинених країнах, експортно-орієнтована індустріалізація втратила свою привабливість як надійний механізм економічного зростання та створення робочих місць. Зміна клімату, як і раніше, становить постійну загрозу, тоді як революція у сфері відновлюваних джерел енергії дарує як надію, так і нові можливості для структурних перетворень»²⁵.*

Перед нами — поверхнева, непереконлива спроба пояснити, чому старі традиційні рецепти теоретиків моделі держави загального інтервенціонізму не працюють. Щобільше, саме вони стали причинами такого накопичення кризових явищ, які породили багаторівневі міжсекторальні інституційні кризи. Хенсон/Родрік/Санду ні слова не кажуть про свої теоретичні та практичні помилки. Вони ні слова не кажуть про теорію та практику провалів держави. Вони не те що спростовують, але навіть не закликають провести ревізію кліматичного порядку денного. Вони не пишуть про гальмуючу, деморалізуючу та деструктивну роль держави в країнах, що розвиваються. Після десятків провалів найзахопливіших, найгарніших стратегій зростання та розвитку, «мудреці» з Гарварду вирішили випустити чергову версію розвитку під умовним кодом 80.2026.0 (вісімдесят років старої моделі, рік створення цієї, бета-версія).

²⁵Rethinking Development. Gordon Hanson, Dani Rodrik, and Rohan Sandhu. Finance and Development. IMF. September 2026
<https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2026/09/hanson.pdf>

Ось яку пораду дають Хенсон/Родрік/Санду у згаданому документі:

L *«Увагу необхідно перенести з експортно-орієнтованих галузей на переважну більшість мешканців країн із низьким і середнім рівнем доходу, які працюють у традиційних секторах послуг, що не беруть участі в міжнародній торгівлі. Покращення становища вуличних торговців, працівників гіг-економіки, мікропідприємців та інших людей по всьому світу, яких не торкнулися глобальні ринки, принесе більше користі національним економікам, що розвиваються, ніж, скажімо, складання смартфонів. Політикам було б розумно адаптуватися до цієї ситуації якомога швидше»* ¹

Важливо зрозуміти суть цієї рекомендації гарвардських професорів. Представники теоретичного мейнстріму в економіці констатують перемогу жорсткого торговельного, технологічного та фінансового протекціонізму в розвинених країнах. У старій моделі розвитку логіка була такою. «Ви, бідні країни, купуєте у багатих технології, машини, обладнання, навчаєте своїх працівників і менеджерів, організовуєте виробництво, забезпечуєте свій внутрішній ринок і виходите зі своїми товарами на експорт. Або впускаєте в країну ТНК, домовляєтеся виробляти певні компоненти/комплектуючі для міжнародної корпорації, якій гарантуєте певний податковий, фінансовий та регуляторний режим. Зараз же бідним країнам кажуть відкрито — доступ на ринки багатих країн закрито, то ж виживайте, шановні бідні країни, за рахунок мікро- та малого бізнесу, який працює на внутрішньому ринку».

Це радикальний, кардинальний поворот в економічній теорії розвитку. По суті, гарвардські «мудреці» ставлять діагноз: «Захід закотився. Сховався від конкуренції. Зробив ставку на деструктивний протекціонізм, відгородився від країн, що розвиваються, динамічних країн. Він відмовився від принципів вільної торгівлі. Вірус моторошного меркантилізму, синдикалізму, корпоративізму та ізоляціонізму проник надто глибоко. Він відвернувся від своєї цивілізаційної, світоглядної місії. Він зробив ставку на неомарксизм, фьюжн кейнсіанства та левіафанізму. Він відмовився від індивідуалізму на користь колективних прав найрізноманітніших соціальних груп. Це діагноз не прихильника вільного ринку, не АЕШ, а тих самих наукових кіл, які з середини ХХ століття навчали весь світ, як розвиватися і проводити економічну політику. Майбутнє країн, що розвиваються, вони бачать у... отупінні, зниженні інтелектуального та освітнього рівня населення:

L *«Перш за все слід зазначити, що більшість працівників не матимуть вищої освіти. По-друге, понад три чверті будуть зайняті у сферах, які не піддаються безпосередньому впливу міжнародної економіки ані через торгівлю, ані через можливість «перенесення виробництва за кордон». І що найважливіше, близько двох третин робочої сили країн, що розвиваються, буде зайнято у сферах, які не вимагають вищої освіти та не піддаються торгівлі. Наразі це робочі місця з дуже низькою продуктивністю, переважно в неформальному секторі, такі як вулична торгівля, робота у сфері побутових послуг та громадського харчування, а також натуральне сільське господарство»* ²⁶ ¹

Той самий Гарвард, який з середини 1950-х років просував інтернаціоналізацію, міжнародну систему поділу праці, який популяризував і рекомендував бідним країнам модель екзогенного економічного зростання Солоу-Свона або ендогенного економічного зростання Ромера, Удзави/Лукаса, на наших очах ставить на них хрест. Гарвардські «мудреці» в особі Хенсона/Родріка/Санду констатують:

L *«Неминучий висновок полягає в тому, що стандартні моделі трансформації виробничої сфери, а саме інвестиції в традиційну освіту та експортно-орієнтовану індустріалізацію, — більше не здатні створювати велику кількість якісних робочих місць. Отже, ці стратегії не сприятимуть значною мірою розширенню можливостей отримання доходу для більшості працівників у країнах, що розвиваються. Натомість головним завданням економічного розвитку сьогодні є підвищення продуктивності праці у сферах, не пов'язаних із зовнішньою торгівлею, переважно у сфері послуг, де не потрібна стандартна вища освіта. Саме це питання має лежати в основі всіх дискусій про майбутню стратегію розвитку»* ¹

Перед нами — справді тектонічний розворот у теорії розвитку від Гарварду, як одного з основних світових центрів розробки антикризових стратегій для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Основні меседжі для них у світлі пропозицій Хенсона/Родріка/Санду звучать так:

- 1** вам не потрібна індустріалізація: чим менше ви будете виробляти, тим більшим буде ваш внесок у глобальну «зелену» економіку;
- 2** вам не потрібен потужний розвиток наукового та освітнього потенціалу;
- 3** вам не потрібно орієнтуватися на експорт;
- 4** вам не потрібно розраховувати на вигоди від міжнародної системи поділу праці;
- 5** ваші робочі місця — у секторі послуг, де для більшості не потрібна вища освіта.

²⁶Rethinking Development. Gordon Hanson, Dani Rodrik, and Rohan Sandhu. Finance and Development. IMF. September 2026
<https://www.imf.org/-/media/files/publications/fandd/article/2026/09/hanson.pdf>

У секторі внутрішніх послуг робочі місця з низьким рівнем продуктивності праці та низькою кваліфікацією робочої сили орієнтовані на виживання, але сьогодні промисловість є надто капіталомісткою, і вона не створює достатньої кількості робочих місць.

L *«Основну увагу слід приділяти стимулюванню зростання продуктивності в тих сферах діяльності, де зосереджена і буде зосереджена основна частина робочих місць. Нам потрібна оновлена версія промислової політики, яка успішно сприяла індустріалізації, — але цього разу переважно у сфері неторгових послуг»* **T**

Про те, як перетворити сектор неторгових послуг на генератор робочих місць та зростання продуктивності праці без капіталу, знань і навіть освіти, гарвардська «сова» не розповідає. З їхньої точки зору, промислова політика в країнах, що розвиваються, має зосередитися на малих фірмах, які домінують у секторі послуг.

L *«Уряд може стимулювати ці компанії до ще активніших дій та співпрацювати з досвідченими експортерами, гірничодобувними підприємствами та великими роздрібними мережами з метою розширення та ефективної модернізації їхньої мережі місцевих постачальників. Багато великих роботодавців мають власні програми професійної підготовки, які можна адаптувати для використання ширшим колом компаній»* **T**

У рамках нової моделі розвитку Хенсон/Родрік/Санду вбачають роль уряду у «наданні мікро- та малим підприємствам державних ресурсів, що безпосередньо сприяють підвищенню продуктивності». Багато урядів уже надають такі послуги — від кредитів до навчання навичкам управління. Однак ці програми, як правило, не спрямовані на підвищення продуктивності та рідко враховують обмеження, з якими стикаються малі підприємства». В ім'я збереження всеосяжної ролі держави, реалізації DEI (Diversity, Equity, Inclusion або різноманітність, рівність та інклюзивність) теоретики «Великої держави» заявляють те, що в рамках старих моделей вважалося б відвертою ересею: *«Технології, інновації, експорт і навіть саме економічне зростання втрачають сенс, якщо приносять користь лише вузькому колу працівників»*.

Виходить, що якщо якийсь геніальний підприємець або група бізнесменів створили проривний високотехнологічний продукт із високою рентабельністю, який став хітом продажів і дозволив його засновникам (акціонерам) заробити великі гроші, то це, як виявляється, погано, безглуздо, бо такий проєкт приносить користь невеликій кількості працівників. Глибшої неосвіченості, як наслідку ідеологічного засліплення, важко собі уявити.

Західний економічний мейнстрим в особі престижних університетів та міжнародних економічних організацій сильно нервує. Вкотре він виявився не готовим до наукового пояснення сучасного стану світу, до розробки саме наукової антикризової стратегії. На наших очах обвалилися наріжні камені всіх його моделей розвитку, але визнати свою поразку в теорії та практиці теоретики й захисники старих моделей не хочуть. На додаток, вони намагаються нав'язати світові нову роль держави: *«Успіх залежить від культури навчання та експериментування. Уряди не можуть обирати «переможців». Вони заздалегідь не знають, що спрацює. Цю невизначеність необхідно враховувати під час розробки державних програм. Співробітницькі, ітеративні підходи, відкриті для перегляду та спрямовані на усунення обмежень шляхом державної підтримки, мають замінити програми, що реалізуються за принципом «зверху вниз» із використанням бюджетних субсидій та фіксованих параметрів»*.

ВИСНОВКИ

Перед нами — демонстрація хронічного бажання керувати чужими ресурсами та грошима. Адже сучасні політики не в змозі визнати, що саме їх бажання все регулювати шкодить економіці та стає синхронізатором усіляких криз. Адже за несподіваним одкровенням, визнанням очевидного — що уряд не може обирати переможця на ринку, бо не знає, що спрацює, — логічно впливає необхідність визнання аксіоми людської діяльності, сформульованої вченими Австрійської економічної школи (АЕШ) понад 100 років тому. Ті самі, яких теоретики та ідеологи моделей розвитку в рамках держави загального інтервенціонізму ізолювали, на яких наклепували, яких обзивали «не вченими, а сліпими фанатами капіталізму», проти яких використовували потужні інструменти культури скасування (cancel culture). Невже наукова істина стає такою лише після того, як вона прозвучить з вуст гарвардських «сов» або їхніх партнерів із Топ-100 провідних університетів світу?

Визнати недосконалість, дефектність своїх моделей ідеологи моделі держави загального інтервенціонізму не можуть. Не вистачає сміливості та наукової принциповості. Вони інтенсивно працюють над тим, щоб зберегти за державою право керувати економічними процесами, впливати на формування структури капіталу та визначати, чого гідні лише великі й багаті, а що дістанеться бідним — у їхній моделі хронічно бідним. Якщо така позиція стане основною у МВФ, Світовому банку, агентствах розвитку на найближчі 15–20 років, то немає жодної причини зберігати ці міжнародні інститути та організації. Їх потрібно ліквідувати разом із ліквідацією тих кафедр, університетів, які десятиліттями нав'язували світові псевдонаукові, сильно ідеологізовані моделі Левіафана для країн, що розвиваються. Судячи з якості інтелектуального продукту, який створює Гарвард, інші університети Ліги плюща у США та Європі у сфері економічної теорії, з урахуванням того, що пропонують як антикризові стратегії МВФ, Світовий банк, ОЕСР, ООН, країнам, що розвиваються, час відмовитися від їхніх порад та рекомендацій під час розробки антикризових стратегій і документів, які формують основи довгострокового економічного зростання та розвитку. Відкриваються можливості для найрізноманітніших наукових досліджень з проблематики розвитку та зростання в самих країнах, що розвиваються, зокрема в Україні. Ми пропонуємо робити це на міцному, солідному науковому фундаменті Австрійської економічної школи (АЕШ). Вона витримала випробування часом — як на рівні теорії, так і на рівні економічної політики.

ДОДАТКИ

ДИНАМІКА ВВП, ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ В США, КАНАДІ ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Країни	🇺🇸 США				🇨🇦 КАНАДА				🇬🇧 ВЕЛИКОБРИТАНІЯ			
Показники	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025
ВВП, млрд \$	5963,1	10251	15049	30767,1	596,1	744,6	1617,3	2319,9	1200,9	1674,8	2499,2	4003
Держвидатки, у % ВВП	31,2	32,8	39,8	37,7	48,1	40,6	43,1	44	34,9	33,8	44,5	43,6
Держвидатки, у млрд \$	1860,5	3362,3	5983,9	11600,6	286,7	302,3	697,1	1020,8	419,1	566,1	1112,1	1745,3

ДИНАМІКА ВВП, ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ У ФРАНЦІЇ, НІМЕЧЧИНІ ТА ІТАЛІЇ

Країни	🇫🇷 ФРАНЦІЯ				🇩🇪 НІМЕЧЧИНА				🇮🇹 ІТАЛІЯ			
Показники	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025
ВВП, млрд \$	1260,9	1361,6	2648,4	3368,9	1604,5	1967,9	3469,9	5048,1	1164,3	1150,2	2146,7	2550,1
Держвидатки, у % ВВП	51,6	52,6	57,7	57,5	46,5	48,1	48,1	50,5	54,2	46,4	49,8	51,1
Держвидатки, у млрд \$	650,6	716,2	1528,1	1937,1	746,1	946,6	1669	2549,3	631,1	533,7	1069,1	1303,1

ДИНАМІКА ВВП, ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ В БРАЗИЛІЇ, КИТАЇ ТА ІНДОНЕЗІЇ

Країни	🇧🇷 БРАЗИЛІЯ				🇨🇳 КИТАЙ				🇮🇩 ІНДОНЕЗІЯ			
Показники	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025
ВВП, млрд \$	455,34	655,45	2208,7	2279,9	397,4	1220,3	6138,9	19626,3	138,3	179,5	755,1	1445,6
Держвидатки, у % ВВП	-	39,8	39,5	47,4	18,2	16,1	24,7	32,9	14,1	15,3	16,9	16,2
Держвидатки, у млрд \$	-	260,9	872,4	1080,7	72,3	196,5	1516,3	6457,1	19,5	27,5	127,6	234,2

ЗАГАЛЬНА ДИНАМІКА ВВП, ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ СВІТУ ТА КРАЇНАХ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ*

Країни	РОЗВИНУТІ ЕКОНОМІКИ				КРАЇНИ АЗІЇ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ				КРАЇНИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ			
Показники	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025	1990	2000	2010	2025
ВВП, млрд \$	18519,5	27056,6	43799,5	69386,7	1124,1	2339,7	9842,2	27879,6	4349	7284	23315	48789
Держвидатки, у % ВВП	-	37	42,1	40,7	-	18,8	24,1	30,2	-	22,6	28,4	31,6
Держвидатки, у млрд \$	-	10010,9	18439,6	28240,4	-	439,9	2372	8419,6	-	1646	6621,5	15417

*Средній показник для групи країн, які відносять до таких, що розвиваються, згідно з методикою МВФ.
Джерело: База даних МВФ. Квітень 2026 <https://data.imf.org/en/datasets/IMF.RES:WEO>

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ

Країна	Сукупні державні витрати, в млрд \$		
	2000 р.	2025 р.	Динаміка змін 2025 р. до 2000 р.
США	3362,3	11602,27	8239,97 млрд або в 3,5 раза
Китай	196,1	6453,11	6257,01 млрд або в 32,9 раза
Німеччина	945,75	2551,79	1606,04 млрд або у 2,7 раза
Франція	716,45	1935,79	1219,34 млрд або у 2,7 раза
Велика Британія	565,4	1746,92	1181,52 млрд або в 3,1 раза
Японія	1786,01	1634,8	151,21 млрд або – 8,5%
Італія	533,33	1302,09	768,76 млрд або в 2,4 раза
Індія	122,21	1114,58	992,37 млрд або в 9,1 раза
Бразилія	260,87	1080,68	819,81 млрд або в 4,1 раза
Канада	302,02	1019,6	717,58 млрд або в 3,4 раза
Росія	85,29	1012,92	927,63 млрд або в 11,9 раза
Австралія	140,97	725,86	584,89 млрд або в 5,1 раза
Мексика	144,89	546,86	401,97 млрд або в 3,8 раза
Туреччина	107,81	517,37	409,56 млрд або в 4,8 раза
Півд. Корея	95,83	449,18	353,35 млрд або в 4,7 раза
С. Аравія	62,79	370,31	307,52 млрд або в 5,9 раза
Індонезія	27,46	234,19	206,73 млрд або 8,5 раза
Аргентина	80,23	215,62	135,39 млрд або в 2,7 раза
Разом:	9535,71	37513,94	24978,23 млрд або в 3,9 раза
Для довідки: ЄС	3448,25	10490,52	7042,27 млрд або в 3,0 раза
Україна	11,46	158,6	147,14 млрд або в 13,8 раза

*В G-20 входять також ЄС та Африканський союз, як організації.
Джерело: база даних МВФ. Квітень 2026 <https://data.imf.org/en/datasets/IMF.RES.WEO>

ДИНАМІКА РОЗМІРУ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ТА СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ, % ВВП

Країна	~1870	1913	1920	1937	1960	1980	1990	1996	2024	2024 до 1960 у в.п.
Австралія	18,3	16,5	19,3	14,8	21,2	34,1	34,9	35,9	38,9	+ 17,7
Австрія	10,5	17	14,7	20,6	35,7	48,1	38,6	51,6	56	+ 20,3
Канада	-	-	16,7	25	28,6	38,8	46	44,7	44,7	+ 16,1
Франція	12,6	17	27,6	29	34,6	46,1	49,8	55	57,2	+ 22,6
Німеччина	10	14,8	25	34,1	32,4	47,9	45,1	49,1	49,4	+ 17
Ірландія	-	-	18,8	25,5	28	48,9	41,2	42	22,3	- 5,7
Японія	8,8	8,3	14,8	25,4	17,5	32	31,3	35,9	39,1	+ 21,6
Нова Зеландія	-	-	24,6	25,3	26,9	38,1	41,3	34,7	41,9	+ 15
Норвегія	5,9	9,3	16	11,8	29,9	43,8	54,9	49,2	48,5	+ 18,6
Швеція	5,7	10,4	10,9	16,5	31	60,1	59,1	64,2	49,3	+ 18,3
Швейцарія	16,5	14	17	24,1	17,2	32,8	33,5	39,4	31,9	+ 14,7
Великобританія	9,4	12,7	26,2	30	32,2	43	39,9	43	44	+ 26,8
США	7,3	7,5	12,1	19,7	27	31,4	32,8	32,4	37,9	+ 10,9
Середній показник по всіх країнах	10,8	13,1	19,6	23,8	28	41,9	43	45	43,2	+ 15,2

Джерело: Public Spending in the 20th Century. A Global Perspective. Vito Tanzi, Ludger Schuknecht. University of Cambridge. 2000 <https://assets.cambridge.org/052166/2915/sample/0521662915wsn01.pdf> Дані за 2024 р. - IMF Database. October 2025 <https://www.imf.org/en/publications/sprolls/world-economic-outlook-databases>

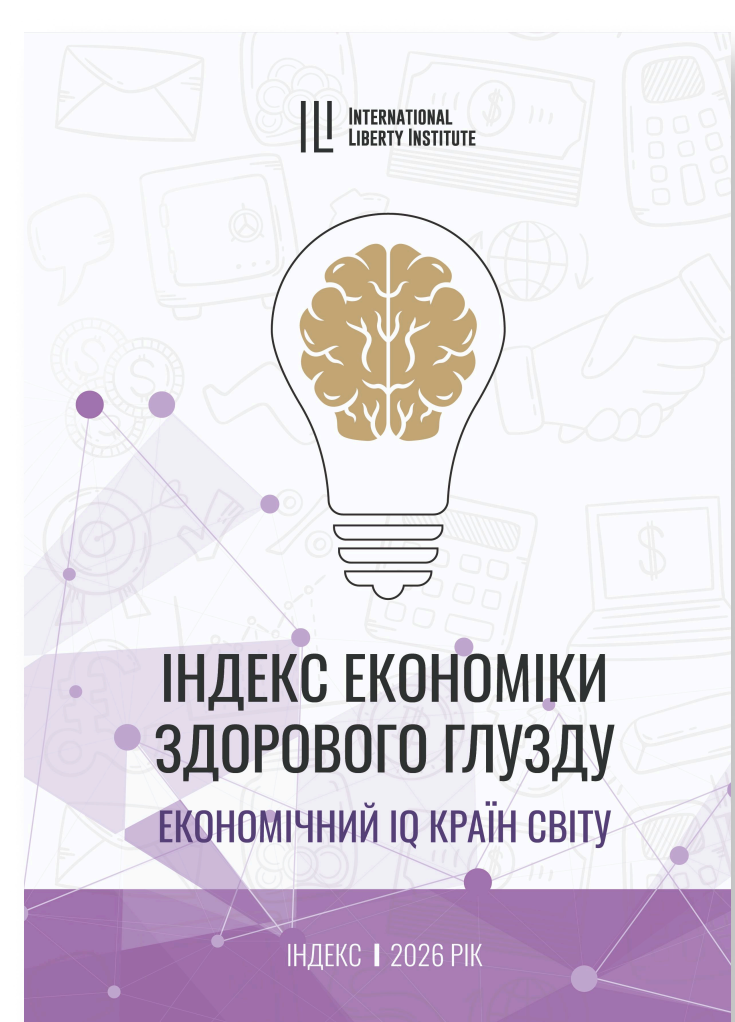
ПРО МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СВОБОДИ

Міжнародний Інститут Свободи (ILI) — незалежний, некомерційний, позапартійний, мозковий центр, діяльність якого спрямована на популяризацію, розвиток, зміцнення ідей та цінностей свободи шляхом експертних досліджень та практичних рішень для економіки та політики України, інших країн Європи та світу.

Об'єктами наукових досліджень ILI є теорія та практика економічного розвитку, транзит економік країн від соціалістичної (радянської) моделі до капіталістичної, роль і місце людини, бізнесу та держави у створенні багатства та процвітання, а також свобода як ключовий нематеріальний актив XXI століття.

Щороку Інститут створює три оригінальні індекси для оцінки різних аспектів економічної діяльності Людини, Бізнесу та Держави для поліпшення якості державного управління, економічної політики, механізмів взаємодії власників, інвесторів, виробників, підприємців та споживачів.

Індекс Економіки Здорового глузду

Індекс Економічної Безпеки

Індекс соціального благополуччя

МЕДІАРЕСУРСИ ІНСТИТУТУ

Міжнародний Інститут Свободи активно розвиває медійний напрямок задля просування ідей свободи. Щотижня на нашому сайті ми публікуємо свіжі дослідження, а у соцмережах розміщуємо актуальні коментарі та подкасти, де пояснюємо економічні процеси та події в Україні та світі. Приєднуйтесь до наших медіаресурсів, щоб знати більше про економіку здорового глузду. Для запрошення наших експертів для коментарів та інтерв'ю звертайтеся у наші соціальні мережі або за e-mail.

media@ilibrityinstitute.com

<https://www.ilibrityinstitute.org>

<https://x.com/ilibrityinst>

<https://www.facebook.com/ilibrityinstitute>

<https://www.linkedin.com/company/ilibrityinstitute>

<https://www.youtube.com/@ilibrityinstitute>

<https://www.youtube.com/@ILleducation>

https://t.me/Vox_Liberty